

**Голові спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12
в Національному педагогічному університеті
імені М. П. Драгоманова, доктору політичних
наук, професору Бабкіній О. В.**

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора політичних наук, професора
Денисюк Світлани Георгіївни на дисертаційну роботу
Куницького Миколи Прокоповича «Детермінанти та прояви
політичної поведінки в умовах демократичної трансформації
суспільства», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук (доктора філософії) за
спеціальністю 23.00.03 — політична культура та ідеологія**

Політична поведінка є однією із базових категорій політичної науки, що має особливі прояви у суспільствах різних типів, які різняться політичною культурою і свідомістю, політичним режимом, становленням політичної еліти, нормами і традиціями тощо. Стосовно демократичної трансформації суспільства, то вона надає широкі можливості громадянам, з одного боку, брати участь у прийнятті важливих політичних рішень, здійснювати контроль над владою, реалізацією реформ, тобто виявляти різні форми і види політичної поведінки тощо.

З іншого боку, демократична трансформація суспільства стимулює громадян до об'єднання і підвищення їх власної відповідальності за розв'язання багатьох суспільно-політичних проблем, належного ставлення до своїх обов'язків, зростання компетентності у політичних питаннях. Тому вельми актуальним є дослідження різних форм і видів політичної поведінки, шляхи її активізації в умовах демократизації суспільства.

Потребують дослідження взаємозумовленість об'єктивних та суб'єктивних детермінант політичної поведінки громадян, враховуючи рівень довіри до влади, державних інституцій, особливості політичної культури і свідомості, кризові явища в економіці, загрози національній безпеці України, і, одночасно, зміцнення громадянського суспільства, зростання патріотичних

настроїв, зовнішньо політичну держави тощо. Відповідно, звернення дисертанта до аналізу політичної поведінки, що є показником досягнень і ризиків демократичної трансформації українського суспільства, її детермінант і проявів є своєчасним і цілком виправданим.

Важливість обраної теми дослідження дисертант не лише обґрунтував у вступі дисертації (С. 17-19), але й довів, розкриваючи її зміст. Загалом дисертант продемонстрував достатню обізнаність із науковим дослідженням проблеми, ґрунтовне знання доробку як вітчизняних, так і зарубіжних учених, проявив належну повагу до наукового спадку й водночас здатність розвивати здобутки попередників, той ґрунт, на якому будувалась представлена робота. Безумовною заслугою М. Куницького є здійснення аналізу детермінант і проявів політичної поведінки як складової політичної культури та визначенні її особливостей в умовах демократичної трансформації українського суспільства, що обумовлює актуальність теми дисертації та її вагомість для розвитку політичної науки.

Дисертаційне дослідження виконано у межах комплексної наукової теми кафедри політичних наук «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід і українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт НПУ імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук». Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 23 лютого 2016 року).

Актуальність і важливість обраної теми дослідження дисертант не лише обґрунтував у вступі дисертації, але й довів, розкриваючи її зміст. Визначивши об'єктом свого наукового пошуку політичну поведінку як складову та показник розвитку демократичної політичної культури, а його предметом – особливості детермінант і проявів політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства (С. 20).

Автор сформулював основні завдання, розв'язання яких забезпечувало б досягнення мети дослідження: визначення особливостей феномену політичної

поведінки в умовах демократичних змін суспільства, а також взаємозумовленості детермінант і зовнішніх проявів політичної поведінки суб'єктів влади та окремих груп українського суспільства.

Мета, завдання, об'єкт і предмет обумовили структуру дисертації. Вона видається цілком логічною і складається із вступу, трьох розділів та шести підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг дисертації складає 245 сторінок, основний зміст – 185 сторінок. Список використаних джерел містить 376 найменувань.

Дисертація написана доступно, цікаво і динамічно. Детально проаналізовано теоретико-методологічні засади вивчення політичної поведінки як невід'ємної складової політичної культури (С. 27-78). М. Куницький слушно зазначає, що політична поведінка «включається» у політичну культуру, є «результатом» політичної свідомості, політичної соціалізації. Вони відтворюють її зміст, є чинниками та середовищем, впливають на характер політичної поведінки, визначають її мету та пріоритетні форми. У роботі звертається увага на те, що й політична поведінка може суттєво впливати на ці феномени, змінюючи їх зміст, а також уявлення та сприйняття суб'єктів. Поведінка виступає одним із «індикаторів» демократичності політичної системи, політичної культури, політичної свідомості (С. 31-32). Автором виокремлено низку закономірностей, що притаманні політичній поведінці як феномену політичного життя (С. 50).

Заслугою М. Куницького є те, що він аналізує діалектику соціальних і психологічних чинників політичної поведінки в умовах становлення демократії (С. 81-128). Можна погодитись із тим, що демократичні зміни створюють умови для розкриття потенціалу особистості, груп, суспільства загалом жити у відкритій конкуренції, повазі до прав і свобод людини, відчувати відповідальність за те, що відбувається навколо та інше. З іншого боку, автор наголошує, що «успішність демократичних змін багато у чому зумовлена саме готовністю суспільства, його груп жити за демократичними нормами, правилами та «сповідувати» демократичні цінності» (С. 101).

Проблему взаємозв'язку та взаємообумовленості об'єктивних та суб'єктивних детермінант політичної поведінки в умовах демократичних змін дисертант розкриває через аналіз психологічної, соціальної та політичної настанов (атитюдів) у політичній свідомості та поведінці людини. М. Куницький обґрунтовує думку, що «соціальні та політичні настанови можуть компенсувати недостатній рівень політичних знань людини як в знайомих умовах, так і невизначених суспільно-політичних ситуаціях (в умовах демократичних змін). У таких випадках людина діє, відповідно до позитивного чи негативного ставлення до існуючої ситуації, тобто переважно емоційно» (С. 110-113).

Разом з тим, логічною видається думка дисертанта, що «політична поведінка пересічного громадянина багато в чому залежить від його політичних знань, інтересу до політики, політичних переконань, рівня їх сформованості, оцінки власних можливостей у захисті своїх інтересів чи наявного досвіду, загальних тенденцій політичної культури як суб'єктів влади, так і суспільства, загалом – особливостей розвитку певного суспільства та його сфер» (С. 157).

Можна погодитись із твердженням дисертанта, що умови фасадної демократії формують девіантні форми адаптації, зокрема ритуальний тип політичної поведінки, коли остання є символічною, а участь зводиться до виборів, разових політичних акцій тощо. Це відтворюється як на рівні самого громадянського суспільства, так і у відносинах між ним та владою, де часто використовуються маніпуляції (С. 160).

Дисертант досліджує розвиток громадянського суспільства через створення громадських та волонтерських організацій, через підтримку цих організацій з боку суспільства, участь в обговоренні важливих громадських проектів тощо. У роботі виявлено шляхи досягнення балансу потенційної та актуальної мотивації, яка притаманна демократичному суспільству, моделі політичної поведінки «включення» і знаходження шляхів наближення влади та суспільства, досягнення політичної стабільності, трансформації

протестних настроїв у конструктивну поведінку, яка базується на політичній обізнаності (С. 161-191).

Дисертантом визначено, що у формуванні актуальної мотивації громадянина важливим є власне відчуття причетності до політики та відчуття впливовості на прийняття рішень тощо. Саме суб'єктивні показники відображають якість та сприяють розвитку політичної участі (С. 187).

Головній меті та конкретним завданням дослідження відповідають основні здобутки наукової новизни дисертації: виявлено, що політична поведінка як феномен, що відтворює причинно-наслідкові зв'язки із політичною культурою та політичною соціалізацією, в умовах трансформаційного суспільства може мати зворотній вплив від наслідку до причини, змінюючи уявлення та переконання, створюючи стереотипні настанови у сприйнятті та ставленні до політичного життя; синтезовано детермінанти, які визначають особливості політичної поведінки в умовах демократичних змін суспільства; розглянуто політичну поведінку в умовах демократичної трансформації українського суспільства через призму її мотивації та визначено, що наближеність до життя за демократичними стандартами зумовлюється збалансованістю між актуальною і потенційною мотивацією; поглиблено визначення політичної поведінки як складного феномена, що є комплексом внутрішніх детермінант та зовнішніх проявів, у якому відображаються особливості політичної системи, політичного режиму, політичної культури, політичної свідомості, політичної соціалізації різних суб'єктів політики та інші.

Варто відмітити використання дисертантом широкого методологічного інструментарію, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Систематизовано методологічні засади дослідження багатовимірності та складності феномену політичної поведінки. Пріоритетними у роботі є політико-культурний, аксіологічний, поведінковий, соціологічний підходи. У роботі використано діалектичний, біхевіористичний методи, системного аналізу, порівняльний, герменевтичний та інші.

Застосування структурно-функціонального методу дозволило проаналізувати комплекс внутрішніх детермінант (мотиви, мотиваційний клімат, мотиватори, стимули; політичні потреби; політичні установки; політичні стереотипи тощо) та їх зв'язку зі зовнішнім проявом політичної поведінки в умовах демократичних змін сучасного українського суспільства.

Емпіричною основою дослідження стали матеріали соціологічних досліджень, оцінки стану суспільства, здійснені вітчизняними аналітичними й дослідницькими інституціями, зокрема, Інститутом соціології НАН України, Національним інститутом стратегічних досліджень, Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова та ін.

Про високий фаховий рівень дисертанта свідчить достатній рівень апробації результатів роботи, яка здійснена на звітних семінарах аспірантів, наукових конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів. Проблеми, що досліджувались, висвітлені у 9 наукових працях, із яких 6 статей у фахових виданнях з політичних наук (серед них 5 надруковані у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз).

Співзвучний сучасним тенденціям суспільного розвитку, науковий доробок М. Куницького має важливе теоретико-прикладне значення. Положення і висновки дисертації можуть бути використані у професійній діяльності політичних діячів, політичних експертів, громадських лідерів, освітян для консолідації суспільства, підвищення рівня його політичної культури; для розробки нормативних курсів і спецкурсів з основ демократії, політичної психології, соціології політики, політичної комунікації тощо.

Кожний розділ дисертаційної роботи завершується висновками. Сформульовано загальні висновки і за результатами дослідження, які викладені у дисертації та у авторефераті (С. 11-16).

Віддаючи належне позитивним здобуткам і висновкам дисертаційної роботи, вважаю за необхідне звернути увагу на дискусійні питання, а також ті, що потребують певного пояснення.

1. У дисертаційному дослідженні визначено, що є суб'єктивні та об'єктивні детермінанти політичної поведінки, її раціональна та ірраціональна основи. Досліджуючи форми і види політичної поведінки, як Ви визначаєте її ефективність і раціональність, які для цього обираєте критерії?

2. Автор слушно зазначає, що «у вітчизняних умовах, абсентеїзм є проявом низького рівня правової і політичної культури певних прошарків чи груп; натомість у розвинутих демократичних державах – це вияв стабільності й довіри до влади та політичних сил. Тобто роль і оцінка абсентеїзму є неоднозначною, залежить від особливостей певного суспільства» (С. 42). Як розрізнити ці якісно різні прояви абсентеїзму?

3. Дисертант стверджує, що «на політичну апатію впливає недовіра до влади, політико-правовий нігілізм, віра у харизматичного лідера, ціннісний конфлікт, політична ерозія влади, соціальний негативізм, криза політичної системи та слабкість громадянського суспільства» (С. 43-44). Також вказується, що «політична поведінка є «продуктом» політичного режиму суспільства» (С. 50, 79, 197). Питання полягає у тому, чи можуть перераховані чинники навпаки вплинути на активізацію політичної поведінки?

4. У дисертації зазначено, що політична поведінка може змінювати сутність і характер політичних цінностей, стереотипів, поглядів, установок тощо. Чи немає протиріччя у тому, що політична поведінка може бути показником і результатом впливу стереотипів, реалізації/не реалізації політичних цінностей?

5. Підрозділ 3.2 присвячений дослідженню становлення солідарної політичної поведінки як чинника політичної консолідації українського суспільства. Чи може солідарна політична поведінка виступити чинником дестабілізації українського суспільства на противагу його консолідації? За яких умов?

Втім, висловлені міркування носять радше дискусійний, аніж концептуальний характер, не знижуючи загальної високої оцінки виконаного

дисертаційного дослідження, його наукової цінності й суттєво не впливають на якість представленої роботи. Зміст дисертаційного дослідження, логіка його викладу підтверджують високий науковий рівень та самостійність мислення автора. Положення дисертації можуть бути корисними в подальшій науково-дослідній, політичній, громадській, експертній та освітянській діяльності. Отже, оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження М. Куницького «Детермінанти та прояви політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства», як важливий крок у розвитку сучасної політичної науки, варто відмітити достовірність, цілісність та оригінальність авторських висновків.

Текст автореферату відповідає змісту дисертації та відображає головні положення дослідження. Аналіз дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок про її відповідність паспорту спеціальності 23.00.03 — політична культура та ідеологія. Дисертаційне дослідження «Детермінанти та прояви політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства» є оригінальною і завершеною науковою працею, що відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо кандидатських дисертацій (п. 11 і п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами), а її автор Куницький Микола Прокопович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 — політична культура та ідеологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри суспільно-політичних наук,
директор Інституту соціально-гуманітарних наук
Вінницького національного
технічного університету

С. Г. Денисюк

14.02.2019 року

Підпис *Денисюк С.Г.*
ПОСВІДЧУЮ
Зав. канцелярією